
ESKİ CAMİLERİN KAYBOLAN GÜZELLİKLERİNDEN BİRİ:

HÜSN-İ HAT LEVHALARI *

Husn-i Hat Levha's (Framed Calligraphic Art) Are One of the
Diminishing Treasures of Old Mosques

Süleyman BERK**

Öz

Cami ve mescidlere, bulunması gelenek hâline gelen cami takımı ve mihrab yazısından başka, çevrenin kültür ve maddî seviyesine göre hüsn-i hat levhaları da asılmıştır. Özellikle, selâtin camilerde yazı ve tezhip sanatı bakımından önemli eserler yer almıştır. Yakın zamana kadar, tarihî camilerimizden bazıları, âdeta birer “Hüsn-i Hat Müzesi” gibi idiler.

Cami ve mescidlerin önemli güzelliklerinden olan bu eserler, topyekûn ilgisizlik ve hırsızların tasallutu sebebiyle yok denecek kadar azalmıştır. Kalabilen az sayıdaki levhalar da, koruma amaçlı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından müzeye kaldırılmıştır.

Son zamanlara kadar, eski camilerimizde görmeye alışkın olduğumuz bu âşına güzellikler, artık birer “yâd-ı mâzi” halini almış bulunmaktadır. Cami ve mescidlerin levhalarla dolu eski halini bilenler için bugünkü durum bir hicrâna vesile olmaktadır.

Tarihî camiler restorasyona tabi tutulurken veya yeni camiler yapılırken, geleneksel yazıların dışında, klâsik sanatların günümüzdeki usta örneklerden de konulması sanatın yaşatılması açısından önemlidir. Tarihî kıymete hâiz her türlü eserin titizlikle korunması, aslında milletin kültür hâfızasının korunması anlamına taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hüsn-i Hat, Levha, Cami Takımı Yazıları, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul Vakıf Türk Hat Sanatları Müzesi.

* Makale Gönderilme Tarihi:19.06.2018 / Makale Kabul Tarihi: 29.06.2018 / Makale Yayın Dönemi: Haziran 2018
Doi: 10.20486/imad.434604

Bu makale, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 23- 28 Mayıs 2011 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen *İstanbul Vakıf Camilerinden Çalınan Kültür Varlıkları Uluslar Arası Sempozyumunda* sunulan bildirinin geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Ayrıca intihal tespiti için program kullanılmıştır.

** Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Sanatları Bilim Dalı, Yalova, Türkiye / e-posta: hattatberk@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6495-2575>

Abstract

Besides the customary tradition of having mosque cover plates (copper, silver or gold plated) and "mihrap" (calligraphic engravings in niches), Hüsn-i Hat levha's were also hung in mosques and mescit's in accordance with the regional cultural and economic situation. Calligraphic and illumination art works have a significant place, particularly within the "selatin" mosques. Some of historical mosques were like a calligraphy museum until recent times.

Until recently, these spectacular treasures which we are familiar with seeing in old mosques have become memorabilia of times gone by. Today's situation has become a source of dissapointment for those who knew the mosques when they were full of framed calligraphic arts

These artworks which were indispensible items of mosques and mescit's, have almost dissapeared due to lack of interest and theft. The remaining few "Levha's" have been stored into museums for preservation purposes by Foundation administration.

It is significant to apply fine examples of contemporary artists specialized in classical Islamic Arts together with the traditional calligraphy in order to keep the arts alive during restoration of historical mosques and construction of the new ones. Preserving any monument of historical value, in fact, means to maintain cultural history of a people alive.

Key Words: Calligraphic art, Spectacular , large scaled lettered compositions which were framed and hung in mosques, The Presidency of Religious Affairs, The Istanbul Foundation Calligraphy Arts Museum

Giriş

“*Kur’an Mekke’de indi, Kâhire’de okundu, İstanbul’da yazıldı.*” övgüsünü haklı olarak kazanan ve hat sanatının merkezi sayılan İstanbul’un hâlâ önemini kaybetmemesinin ana sebeplerinden biri de hüsn-i hattın zengin örneklerini barındırmasıdır. Müzeler, kütüphaneler, cami ve mescidler, yazı sanatının şâheserlerini barındıran eski mezarlıklar yanında dînî ve sivil mimarî eserlerde de kitâbe tarzında önemli yazılar bulunmaktadır.

Eskiden cami, mescid ve türbe gibi mekânlarda hüsn-i hat levhalarını bolca görmek mümkündü. Cami ve mescidlerin vazgeçilmez unsurlarından olan bu eserler, günümüzde ilgisizlik ve hırsızların tasallutu sebebiyle yok denecek kadar azalmıştır. Bazı camilerdeki eserler de, koruma amaçlı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından müze ve depolara kaldırılmıştır.

Cami ve mescidlerde, genel olarak birtakım yazıların bulunması geleneği vardır. Bunlar, “Cami Takımı” denen Lafzatullah, İsm-i Nebî, Cihâryâr-i güzîn (sırasıyla dört halifenin isimleri: Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (r.anhüm)), ve Hasaneyn (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) isimlerinin yazılı olduğu levhalardır. Mihrab

kısımında çok farklı tasarımlar ve yazılar olmakla birlikte genel olarak alınlık denen kısımda mihrabla ilgili bir âyet bulunmaktadır. Mihrab alınlığında genellikle Âl-i İmrân suresi 37. âyetinin bir kısmı¹ veya Bakara suresinin 144. âyetinin bir kısmı yer almaktadır.² Bazı camilerde farklı âyetler de bulunabilmektedir. Meselâ, Bursa Ulucami mihrab alınlığında farklı olarak, Cin suresi 72/18. âyeti bulunmaktadır.³

Mihrab yazıları içerisinde, Bursa Ulucami mihrabı farklı bir tasarıma sahiptir. Mukarnaslı yapısı, nakışları ve yazıları, özenli bir tasarımın neticesidir. Kalabalık ve renkli nakışları yanında kûfî ve celî sülüs yazılar Bursa Ulucami mihrabının karakteristik özelliğini oluşturmaktadır.

Bursa Ulucami mihrab bloğunun sağ üst kısmında, madalyon içerisinde “Allâhu Rabbunâ”,⁴ sol üst köşesinde ise “Muhammed Nebiyyunâ”⁵ ibareleri celî sülüs hatla yazılmıştır. Mihrab bloğunun dış çevresinde kuşak şeklinde ve kûfî yazı ile “Yâ Mâlike'l-mülki zü'l-celâli ve'l-ikrâm” ibaresi on altı defa tekraren yazılmıştır.

Mihrabın üst kısmında mermere mahkûk celî sülüs hat ile Cin suresi 72/18. âyeti bulunmaktadır.⁶ Mihrab nişi içerisine ise, celî sülüs hatla ve müsennâ olarak İsrâ suresi 84. âyeti, girift bir istifle yazılmıştır.⁷

Cami takımı denen yazılar celî sülüsle yazılmışlardır. Bu yazılar levha şeklinde, mürekkeple veya zerendûd olarak hazırlandığı gibi mermere mâhkûk olarak da yer almaktadırlar. Bu tür yazılardan çiniye nakşedilmiş olanları da mevcuttur.⁸ Cami takımı yazıları içerisinde Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876) tarafından yazılan ve 7,5 metre çapındaki Ayasofya Camii yazılarının özel bir yeri bulunmaktadır.⁹ Cami ve mescidlerde, cami takımı ve mihrab yazısı bulundurma geleneği bugün de devam etmektedir.

¹ Okunuşu ve anlamı: “Kullemâ dahele aleyhâ Zekeriyya'l-mihrâb: Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde...”

² Okunuşu ve anlamı: “Fevelli vecheke şatra'l-mescidi'l-harâm: Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir .”

³ Okunuşu ve anlamı: “Ve enne'l-mesâcide lillâhi felâ ted'û maa'llahi ehadâ: Mescidler şüphesiz Allah'ındır, öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını katmayın.”

⁴ Anlamı: “Allah, rabbimizdir.”

⁵ Anlamı: “Muhammed nebimizdir.”

⁶ Anlamı: “Mescidler şüphesiz Allah'ındır, öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını katmayın.”

⁷ Anlamı: “De ki: Herkes yaratılışına göre davranır. Rabbiniz kimin en doğru yolda olduğunu bilir.”

⁸ Azapkapı ve Kadırga Sokullu Camileri ile Beyoğlu İstiklâl Caddesi üzerinde bulunan Hüseyin Ağa Camii'ndeki Lafzatullah, İsm-i Nebî ve cihâryâr-ı güzîn levhaları çini üzerine nakşedilmiştir.

⁹ Bu yazıların kalem kalınlığı 35 cm.dir. Levhalar için bkz. Ahmed Akgündüz, Said Öztürk, Yaşar Baş, *Üç Devirde Bir Mâbed Ayasofya*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2004, s. 508-511.

Bazı camilerin kubbe ve kuşak yazıları hat sanatı bakımından önem arz etmektedir. Ayasofya, Eyüp Sultan, Süleymaniye, Fatih, Sultan Ahmed, Eminönü Yeni Cami, Edirnekapı Mihrimâh, Yavuz Selim, Aksaray Vâlîde Sultan, Şişli, Nusretiye, Beyoğlu Hüseyin Ağa, Fındıklı Molla Çelebi, Üsküdar Şemsi Paşa, Atik Vâlîde ve Selimiye Camilerinin kubbe ve diğer yazıları hat sanatı bakımından öne çıkan yazılardır. Kubbelere, genellikle Yüce Allah'ın ulviyetini ifâde eden âyetler yanında, mekândan münezzeh olan yaratıcının yüceliğini semboller yoluyla ifade eden, insan zihninin algılaması için bir bakıma hâl ve mahal ilişkisi içerisinde, yüce yaratıcının kudretini ifâde eden âyetler yazılmıştır.

Cami ve mescidlerde bulunması teâmül haline gelen kitâbe ve yazılar dışında eskiden muhitin kültür ve maddî seviyesine göre birtakım levhalar, cemaat tarafından yazdırılarak cami ve mescidlere vakfedilmiştir. Bu bir sultan veya paşa cami ise burada hat, tezhip ve çerçeve bakımından, her biri bir sanat şâheseri sayılacak levhaları bulmak ve görmek mümkündür.

Son zamanlara kadar, eski camilerde görmeye alışkın olduğumuz bu âşına güzellikler artık birer yâd-ı mâzi halini almış bulunmaktadır. Hatırlayanlar bilir, Cihangir Camii, Altunizâde Camii, Yıldız Hamidiye Camii, Emirgân Hamîd-i Evvel Camii, Yavuz Selim Camii, Bâlâ Süleyman Ağa Camii, Sultanhamam Hacı Küçük Camii, Yahya Efendi Camii, Merkez Efendi Camii gibi ecdâd yadigârı bazı camiler, barındırdıkları hüsn-i hat levhalarıyla birer “Hüsn-i Hat Müzesi” gibi idiler. Bunlar dışında hemen her mescid ve camide mutlaka irili ufaklı hüsn-i hat levhalarını görmek mümkündür.

Tophane sırtlarında, Boğaziçi'ne ve Marmara'ya hâkim bir konumda bulunan ve Kânuni Sultan Süleyman tarafından h.960/m.1553 tarihinde vefat eden oğlu Şehzade Cihangir adına Mimar Sinan'a yaptırılan Cihangir Camii,¹⁰ yakın zamana kadar önemli hattatların birçok levhasını barındırmaktaydı. Bu özelliği ile hâlâ bir yazı müzesi gibi olan Bursa Ulucami'den sonra ikinci sırayı almakta idi. Cihangir Camii'nde Sâmî Efendi, Filibeli Bakkal Ahmed Ârif Efendi, Hasan Rıza Efendi, Mustafa Râkım Efendi, Mehmed Fehmi Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Hattat Alâeddin Bey gibi

¹⁰ Cihangir Camii, ilk defa h.967/m.1559 yılında yaptırılmıştır. Tarih içerisinde beş yangın geçiren ve harap olan cami, her defasında yeniden yaptırılmıştır. Cami, tek kubbeli ve kare plânlı olan bugünkü şekliyle, h.1290/m.1873 yangınından sonra h.1307/m.1890 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır.

Osmanlı devrinin önemli hattatlarının levhaları bulunmakta idi. Cami içerisinde bulunan 30 kadar levha, koruma amaçlı olarak 12.09.2002 tarihinde İstanbul Vakıf Hat Sanatları Müzesi'ne kaldırılmıştır.¹¹ Burada sadece, cami takımı yazıları ile mihrab levhası kalmıştır.¹²

Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılan Yıldız Hamidiye Camii, Yıldız sırtlarında biblo gibi narin yapısıyla nice tarihî hadiseye şahitlik eden bir camidir. Cami bundan 30 yıl evveline kadar, duvarlarında boş yer kalmamacasına hüsn-i hat levhalarıyla dolu idi. Ancak 80'li yılların başında restorasyon sebebiyle indirilen levhalar bir daha yerlerine asılmamıştır. 50 kadar levhanın tamamı, caminin ikinci katında, son derece olumsuz şartlarda uzun seneler üst üste atılı vaziyette durmuştur. Bu arada çok kıymetli olan levha çerçevelerinin de harap olduğu görülmüştür. 2001 yılı Ocak ayında slâytlarını alınan bu levhalar, 16.03.2005 tarihinde, İstanbul Vakıf Hat Sanatları Müzesi'ne kaldırılmıştır.¹³

Yıldız Hamidiye Camii'nin duvarlarını Mahmud Celâleddin Efendi, Mehmed Tâhir Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, İlmî Efendi, Alâeddin Efendi, Ali Rıza Efendi, Mehmed Fehmi Efendi ve Muhsinzâde Abdullah Bey gibi güçlü hattatların eserleri süslemekte idi. Bu levhalar arasında Muhsinzâde'nin "Hamdi" imzalı celî sülüs zerendûd levhanın ibaresi çok ilgi çekiyordu. Bu levhada, Muhyiddîn-i Arabî'ye izafe edilen bir söz bulunmakta idi. Arapça olan ibarenin anlamı şöyledir: "Sahâbeden sonra devletlerin en iyisi Osmanlı devletidir. Bu devlet, dünya işlerinin sona ermesi ve kıyâmetin zuhûruna kadar inkırâza uğramayacaktır."¹⁴

Yıldız Hamidiye Camii'nin "Cami Takımı" yazıları Kazasker Mustafa İmzalı olup, sedef kakma olarak hazırlanmıştır. Caminin kubbe ve kuşak yazısı kûfî hatla, Ebüzziya Mehmed Tevfik Bey (1843-1913) tarafından yazılmıştır. Caminin mermere mahkûk celî sülüs yazıları ise, Hattat Abdülfettah Efendi (Sakız, 1230/1815-1314/1896, İstanbul) imzalıdır. Bugün camide levha olarak sadece cami takımı yazıları

¹¹ Zübeyde Cihan Özsayınır, "Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne Ait Camilerden Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesine Gelen Hat Eserleri", *Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Medeniyeti Yılı 2006 Vakıflar Dergisi Özel Sayısı*, 2006, s. 17.

¹² Cihangir Camii yazılarının toplu envanteri için bkz. Süleyman Berk, "Cihangir Camii Yazıları", *AD Art Dekor*, S. 89 (Ağustos 2000), s. 156-164.

¹³ Özsayınır, *Vakıflar Dergisi Özel Sayısı*, s. 19.

¹⁴ Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç, vâki sorumluz üzerine bu sözün Muhyiddîn ibnü'l-Arabî'ye ait olmadığını belirtmiştir.

bulunmaktadır. Bu caminin levhalarla dolu eski hâlini bilenler için bugünkü durum bir hicrâna vesile olmaktadır.

Emirgân'da boğaz kıyısında bulunan Hamîd-i Evvel Camii'nin (Emirgân) de 1960'lı yıllarda hat sanatı bakımından çok zengin olduğundan bahsedilir.¹⁵ Son beş yıla kadar hiç değilse dört beş levhanın bulunduğu camide bugün hiçbir levha bulunmamaktadır. Bu caminin önemli bir levhası olan ve Hattat Mehmed Şefik Bey'e (İstanbul, 1230/1815-1297/1880, İstanbul) ait celî sülüs hatla ve zerendûd olarak hazırlanan meşhur armûdî formdaki "Aman Mürüvvet" levhası ile bir başka hattata ait imzasız celî sülüs zerendûd Kelime-i Tevhîd levhası maalesef çalınmıştır.¹⁶ 2010 yılında yapılan tamirden sonra da kalan diğer levhalar, hatta cami takımı yazıları dahi kaldırılmıştır. Bu arada Beşiktaş'ta Yahya Efendi Camii'nde bulunan bütün levhalar, mihrab levhası dâhil müzeye kaldırılmıştır. Büyükkada Hamidiye Camii de aynı âkıbete uğramıştır. Büyükkada Hamidiye Camii'nde bulunan Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye ait bir levha da çalınmıştır.

Yavuz Sultan Selim adına oğlu Kânûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılan Yavuz Selim Camii kesme taştan inşa edilen kare plânlı sade görünüşlü bir camidir. İstanbul'un yedi tepesinden beşincisinin üzerine yaptırılmıştır. Caminin kubbe yazısı Hattat Halim Özyazıcı hattıyla olup, cami takımı yazıları Hattat Mehmed Şefik Bey imzalıdır ve h.1285/m.1868 tarihlidir. Hattat Mehmed Şefik Bey'in müezzin mahfilinde, istifli celî sülüs hatla ve zerendûd "Yâ Hazret-i Bilâl-i Habeşî" levhası da bulunmakta idi. Ayrıca, Sâmi imzalı, mürekkeple yazılmış celî sülüs Kelime-i Tevhîd ve Hattat Yahya Kırımî'nin celî sülüs levhaları duvarda asılıydı. Bu camide müezzinlik yapan son devrin önemli ta'lik hattatı Mehmed Hulûsi Efendi'nin (1286/1869-1358/1940) burada biri celî ta'lik, diğeri celî sülüs iki levhası bulunmakta idi. 1999 depreminden sonra çalınan celî sülüs levha, cami görevlilerinin sıkı takibi sonucu 2000 yılının sonlarında birileri tarafından cami avlusuna bırakılmıştır. Ancak levha yerine asıldıktan birkaç sene sonra diğer tüm levhalarla birlikte vakıflar deposuna kaldırılmıştır.

Üsküdar Aziz Mahmud Hüdâyî Camii'nde bulunan Çarşambalı Mehmed Ârif Bey hattı ile zerendûd bir levha 1999 yılında tamir kasdiyle üzerinden geçilmek

¹⁵ Bkz. Mehmet Şevket Eygi, *Milli Gazete*, 11 Mayıs 2011.

¹⁶ Çalınma olayıyla ilgili haber için bkz. *Hürriyet Gazetesi*, 20 Kasım 2005.

suretiyle sanat eseri olmaktan çıkarılmıştır. Tepkiler üzerine levha, diğer levhalarla birlikte yerlerinden kaldırılmıştır. Üsküdar Atik Vâlîde Camii'nin eski bir fotoğrafına bakıldığında, caminin sadece ön duvarlarında beş adet levhanın asılı olduğu görülmektedir.¹⁷ Bugün bunların hiçbiri yerlerinde değildir.

Kezâ, Altunizâde Camii ve Bâlâ Süleyman Ağa Camii'nde bulunan sanat değeri yüksek levhalar da koruma amaçlı olarak müzeye kaldırılmıştır. Bu arada, Altunizâde Camii'nden kimi levhalar çalınmıştır. Abdülfettah Efendi imzalı bir levha¹⁸ ile celî ta'lik zerendûd bir levha 06.06.2006 tarihinde çalınmıştır.¹⁹ Aynı camide Kazasker Mustafa İzzet Efendi imzalı, celî sülüs zerendûd Kelime-i Tevhîd levha da sırta kadem basmıştır.²⁰

2000 yılının yaz aylarından birinde, Bâlâ Süleyman Ağa Camii'ni ziyarette, Hattat Mehmed Şefik Bey'e (İstanbul, 1230/1815-1297/1880, İstanbul) ait celî sülüs iki adet zerendûd levhayı tavan arası tabir olunacak bir yerde çok fazla hırpalanmış, toz içerisinde ve çerçevesiz olarak imam efendiyle birlikte bulmuştuk. Levhaları temizlemiş, çerçeveletmiş ve camiye asılmak üzere teslim etmiştik. Yedi yıl evvel vuku bulan bir hırsızlık sonrası, Hattat Hasan Rıza Efendi'ye (İstanbul, 1265/1849-1338/1920, İstanbul) ait büyük boy bir hilye ile birlikte bütün yazılar, 17.11.2004 tarihinde yerlerinden alınarak müzeye kaldırılmıştır.²¹

Beşiktaş Sinan Paşa Camii'nde bulunan Kazasker Mustafa İzzet Efendi (Tosya, 1216/1801-1293/1876, İstanbul) imzalı bir levha çalınmış, bulunarak tekrar yerine asılmışsa da sonradan depoya kaldırılmıştır.²² Teşvikiye Camii'nde bulunan levhalar zannedirim iki defa çalınmış, her seferinde bulunarak yerlerine asılmıştır. Teşvikiye

¹⁷ Bkz. *Bir Ulu Rüiyayı Görenler Şehri Üsküdar*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2008, s. 230.

¹⁸ Levha celî sülüs hatla ve zerendûd olarak hazırlanmıştır. h.1305 tarihli levhanın ibaresi şöyledir: “Lâ ilâhe illallâhu'l-melikü'l-hakku'l-mübîn, Muhammedür'resûlullâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn.”

¹⁹ Bkz. Zübeyde Cihan Özsayiner, “Üsküdar'dan Çalınan Vakıf Eserler”, *Üsküdar Sempozyumu IV*, (3-5 Kasım 2006), *Bildiriler*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2007, C. I, s. 439-448; Altunizade Camii'nde mihrab üzerindeki celî ta'lik bir levhanın görünüşü için bkz. Hakan Arlı, “Altunizade Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1993, s. 232.

²⁰ Bkz. Nurcan Toprak, *Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Eserleri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004, s. 112.

²¹ Hattat Hasan Rıza Efendi'nin büyük boy hilyesi için bkz. Özsayiner, *Miras*, İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, 2010, s. 108; a. mlf., *Vakıflar Dergisi Özel Sayısı*, 2006, s. 17; Bâlâ Süleyman Ağa Camii'nde asılı haldeki fotoğrafı için bkz. *Fatih Câmileri ve Diğer Târihi Eserler*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi, 1991, s. 64-65.

²² Bu levha celî sülüs zerendûd olarak hazırlanmıştır. Levhada Allah, Muhammed, Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali isimleri ana istifte yer alırken, istifin sağ alt köşesinde Hasan ve Hüseyin isimleri bulunmaktadır. h.1271 tarihli levhanın sol alt köşesinde İzzet imzası bulunmaktadır.

Camii'nde bulunan üç levha ile birlikte cami takımı levhaları da Vakıf Hat Sanatları Müzesi'ne kaldırılmıştır.²³ Sultanhamam Hacı Küçük Camii'nde bulunan Kazasker Mustafa İzzet imzalı celî sülüs zerendûd bir levha da artık yerinde durmamaktadır.²⁴ Yine Tophane Kâdirihâne Camii'nde bulunan Kazasker imzalı bir levhanın²⁵ da, 1994'te çıkan yangında cami ile birlikte yandığı söylenmektedir.²⁶

Zamanında tekke olan ve sonradan camiye tahvil edilen Merkez Efendi Camii'nde bulunan tüm levhalar 2005 yılında müzeye kaldırılmıştır.²⁷ Burada, Sâmi Efendi (İstanbul, 1253/1838-1330/1912, İstanbul) hattıyla büyük boy, istifli celî sülüs levha²⁸ ile Mehmed Hulûsi Efendi imzalı celî ta'lik zerendûd levha, Ferîd Bey imzalı celî sülüs levha, Ahmed Rif'at Efendi'ye ait celî ta'lik dört levha ve 66 mısralık Şeyh Cemâleddin Efendi münâcâtı bulunmakta idi. Kazasker Mustafa İzzet imzalı celî sülüs zerendûd bir levha ise daha önce sırra kadem basmıştır.²⁹

Çarşıkapı Mimar Hayreddin Efendi Camii'nde bulunan Abdülfettah imzalı celî sülüs levha,³⁰ Bâbîâlî Nallı Mescid'de bulunan Vahdetî imzalı celî sülüs zerendûd levha,³¹ Kumkapı Nişancı Camii'nde Hattat Mehmed Nazif Bey (Ruşuk, 1262/1846-1331/1913, İstanbul) imzalı celî sülüs levha, Süleymaniye Kirazlı Mescid'de bulunan Mehmed Şefik Bey'in talebelerinden Alâeddin imzalı bir Hilve-i Şerîfe maalesef çalınmıştır.³² Vefa'da Mimar Mehmed Ağa Camii'nde Muhsinzâde imzalı celî sülüs levha ile Aksaray Valide Camii'nde bulunan Hattat Sâmi Efendi ve Hattat Şevki Efendi

²³ Teşvikiye Camii levhalarından olan Süleyman Vasfî Efendi'nin zerendûd celî sülüs yazısı için bkz. Özsayiner, *Miras*, s. 109.

²⁴ Bu levhanın ibaresi şöyledir: "Hayru'l-mâli mâ unfika fî sebîlillah", Ketebehû Mustafa İzzet, 1289; Bu levha ile ilgili bkz. Toprak, *Kazasker Mustafa İzzet Efendi*, s. 113.

²⁵ Levhanın ibaresi şöyledir: "Yâ Hazret-i Pîr-i Sâni İsmâil Rûmî kuddise sirruhu's-sâmi."

²⁶ Bu levha ile ilgili bkz. Toprak, *Kazasker Mustafa İzzet Efendi*, s. 111.

²⁷ Bkz. Özsayiner, *Vakıflar Dergisi Özel Sayısı*, 2006, s. 17.

²⁸ Hicrî 1285 tarihli bu levhanın ibaresi şöyledir: "Yâ Hazreti Pîr Sultan Yusuf Sünbül Sinan kaddesallâhu sirrahû." Levha için bkz. Süleyman Berk, *Hat San'atı*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları Yayını, 2006, s. 46.

²⁹ Caminin, levhaların asılı olduğu haldeki kısmî fotoğrafı için bkz. M. Baha Tanman, "Merkez Efendi Külliyesi", *DLA*, C. XXIX, s. 203; Bu Levha ile ilgili bkz. Toprak, *Kazasker Mustafa İzzet Efendi*, s. 121.

³⁰ Levhanın ibaresi: "Feseyekfikehümullah ve Hüve's-semîu'l-alîm."

³¹ Bu levha, bir müzayedede pervasızca satışa çıkarılmışken, yetkililerin yerinde müdahalesi ile el konularak müzeye kaldırılmıştır. Bu levhanın bir benzeri Nuruosmaniye Camii'nde müezzin mahfilinin üzerinde asılı bulunmaktadır. Fakat on yıl kadar evvel yazının üzerinden tekrar geçildiği için sanat özelliği kalmamıştır. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar* isimli eserinde sayfa 439'da bu levhalardan bahsetmektedir. Nallı Mescid'deki levhanın fotoğrafı için bkz. Alif Art Müzayede Katalogu, 25 Mayıs 2006, s. 70-71. (Nallı Mescid'deki bu levha, polis marifetiyle müzayededen alınarak tekrar yerine asılmıştır.)

³² Levhanın ibaresi: "Re'sü'l-hikmeti mehâfetullah." Ketebehû Nezif 1329. Levhanın sol alt köşesinde rik'a hattı ile şu not bulunmaktadır: "Hacı Hüseyin Efendi'nin vakfidir."

imzalı levhalarla, imzasız Bilâl-i Habeşî levhası hariç diğer iki levha yerlerinden kaldırılmıştır.

Sultanahmet Cankurtaran'da İshak Paşa Camii'nde bulunan dört adet levha yıllar önce sırta kadem basmıştır.³³ Yine Fuad Paşa Camii'nde bulunan Hattat Sâmi Efendi imzalı levhalar, yirmi yıl kadar evvel yapılan restorasyondan sonra kaybolmuştur. Yine Cağaloğlu Molla Fenâri Camii'nden istifli celî sülüs bir levha da yıllar önce yok olmuştur.³⁴

Sur içinde tarihî bir camide (Yerini, kötü niyetli kimselere yol göstermemek için söylemeyeceğim.), Filibeli Bakkal Ahmed Ârif Efendi hattıyla, büyük boy sülüs ve celî sülüs bir Hilye-i Şerîfe ve bir Mekke-Medine minyatürü, cami görevlileri tarafından, koruma amaçlı olarak bir odada gizlenmektedir. Aksaray'da Adnan Menderes Bulvarı'nda (eski adıyla Vatan Caddesi) bir camide bulunan Hattat Mehmed Şevki Efendi imzalı cami takımı yazıları, yerlerinden indirilerek yeni yazılmış levhalar asılmıştı. Hattat Mehmed Şevki Efendi'ye ait levhalar ise, caminin sağ köşesinde ardiye olarak kullanılan ve kapısı olmayan bir yere öylesine bırakılmıştı. Uzun yıllar burada her türlü tehlikeye açık bir halde duran levhalar nihayet aslî yerlerine asılmıştır.

Konuyu netleştirmek için bir misal daha vererek sonucu bağlamak istiyorum. Rumeli seyahatine çıkan Sultan V. Mehmed Reşad, Edirne'de Selimiye Camii'ni ziyaretinde camiye, Hattat Hasan Rıza (1849-1920) hattı ile yazılmış, müzehhep büyük boy bir Hilye-i Şerîfe hediye eder. Hilye'nin altında, bu durum not olarak da yer almıştır. Hilye; Yunan işgalini, Bulgar işgalini ve birçok bâdireyi atlatmıştır. Fakat bu Hilye-i Şerîfe, 1995 yılında çalınmaktan kurtulamamıştır. 2000'li yılların başında Diyanet İşleri Başkanlığı başmüfettişinden olayı dinlemiştim. Elde hiçbir vesika ve fotoğraf olmadığı için maalesef, Hilye-i Şerîfe sırta kadem basmıştı!..³⁵

Sonuç

Bu listeyi çok daha fazla uzatmak mümkündür. Sanat eserlerine karşı topyekûn ilgisizlik, bazen vandallık, çoğu kere hırsızlık bu eserlerin sonunu getirmiştir. Bu durum

³³ Bu camideki levhaları hatırlayanlar, levhalardan birinin Hattat Sâmi Efendi hattıyla, diğerinin de Hattat Kâmil Akdik hattıyla olduğunu belirtmektedirler.

³⁴ Hattatın hatırlamadı levhanın ibaresi şöyle idi: "Re'sü'l-hikmeti mehâfetullah."

³⁵ Bu hilye hakkında bilgi ve siyah beyaz fotoğrafı için bkz. Oral Onur, *Edirne Hatt San'atı*, İstanbul, 1985, s. 127-128.

hiç olmazsa levhaların yerlerinde kalmalarına engel olmuştur. Cami ve mescidlere levha asma geleneği unutulduğu gibi, ecdâddan kalan eserler de korunamamıştır.

Yine sizleri tebessüm ettirecek bir olayı aktarmak isterim: İstanbul'un orta yerinde Sultanahmet Meydanı'nda Firuz Ağa Camii'ne Hattat Hasan Rıza Efendi hattıyla baskı bir Hilye-i Şerîfe'yi çerçeveletip hediye etmiştim. Levhayı orijinal zanneden hırsızlar, bir gece caminin kapısını zorlayarak açmış, baskı hilyeyi çalmışlardır.

Artık, böyle şeylere ilgi kalmamıştır. Ecdâdın yazdıkları korunamadığı gibi yeni levhalarla camileri tezyîn etmek gibi bir haslet de çok fazla görülmemektedir.

1950'li yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir yazısıyla, camilerde cemaatin ibâdet huzurunu etkileyebileceği gerekçesiyle, cami ve duvarlardaki hüsn-i hat levhalarının indirilmesi talep edilmiştir. Bu durum, hüsn-i hat levhalarına dair ilk ciddî darbe olmuştur.

Biraz ilgi ve dikkat, cami ve mescidlerin eksik kalan bu güzelliğinin tekrar canlanmasına sebep olabilecektir.

Bibliyografya

AKGÜNDÜZ, Ahmed- ÖZTÜRK, Said- BAŞ, Yaşar; *Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2004, 894 s.

ARLI, Hakan; "Altunizade Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1993, s. 230-232.

BERK, Süleyman; "Cihangir Camii Yazıları", *AD Art Dekor*, S. 89 (Ağustos 2000), ss. 156-164.

Hat San'atı, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları Yayını, 2006, 192 s.

"İstanbul, Açık hava Hat Müzesi (İstanbul Kitâbelerinden Seçmeler)", *Akademik Araştırmalar Dergisi (İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul Özel Sayısı)* Yıl: 12, sy. 47- 48 (Kasım 2010- Nisan 2011), s. 367- 389.

Bir Ulu Rüyyayı Görenler Şehri Üsküdar, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2008, 272 s.

Eminönü Camileri, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Eminönü Şubesi, 1987. 237 s.

EYGİ, Mehmet Şevket; “Sahte Hatlar, Resimler, Antikalar...”, *Milli Gazete*, 11 Mayıs 2011

_____; “Vakıf Yağması”, *Milli Gazete*, 23 Haziran 2011

Fâtih Câmileri ve Diğer Târihî Eserler, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi, 1991, 432 s.

“Emirgan Camii’nden Tarihi Eser Hırsızlığı”, *Hürriyet Gazetesi*, 20 Kasım 2005.

ONUR, Oral; *Edirne Hatt San’atı*, İstanbul: 1985, 198 s.

ÖZSAYINER, Zübeyde Cihan; “Vakıflar Genel Müdürlüğüne Ait Camilerden Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesine Gelen Hat Eserleri”, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Medeniyeti Yılı 2006 Vakıflar Dergisi Özel Sayısı*, 2006, ss. 14- 19.

_____; “Üsküdar’dan Çalınan Vakıf Eserler”, *Üsküdar Sempozyumu IV*, (3-5 Kasım 2006), *Bildiriler*, İstanbul, Üsküdar Belediyesi, 2007, c. I, s. 439- 448.

_____; *Miras*, İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, 2010, 128 s.

TANMAN, M. Baha, “Merkez Efendi Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004, C. XXIX, s. 202- 205.

TOPRAK, Nurcan; *Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Eserleri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004, 333 s.

Ekler

Resim 1: Ayasofya Camii İçerisinden Bir Görünüm

Resim 2: Bursa Ulucami Mihrabı'nın Levha ve Yazılarla Dolu Eski Hâli
(Süleyman Berk Arşivi)

Resim 3: Süleymaniye Camii İçerisindeki Yazıların Görünümü

Resim 4: Ulucami Mihrabı ve Çeşitli Yazılar

Resim 5: Cihangir Camii'nin Levhalarla Dolu Olduğu Zamanki Hâli (Temmuz 2000)

Resim 6: Cihangir Camii'nin Levhalardan Arınmış Hâli (Haziran 2011)

Resim 7: Arab Camii Mihrab Âyeti, Mâcid [Ayrall] İmzalı

Resim 8: Emirgan Camii'nin içinde çalınan yazıların boş çerçeveleri görülmektedir.

Resim 9: Emirgân Camii'nde hiç hüsn-i hat levhası bırakılmadı. Cami takımı yazıları bile müzeye kaldırıldı. (Haziran 2011)

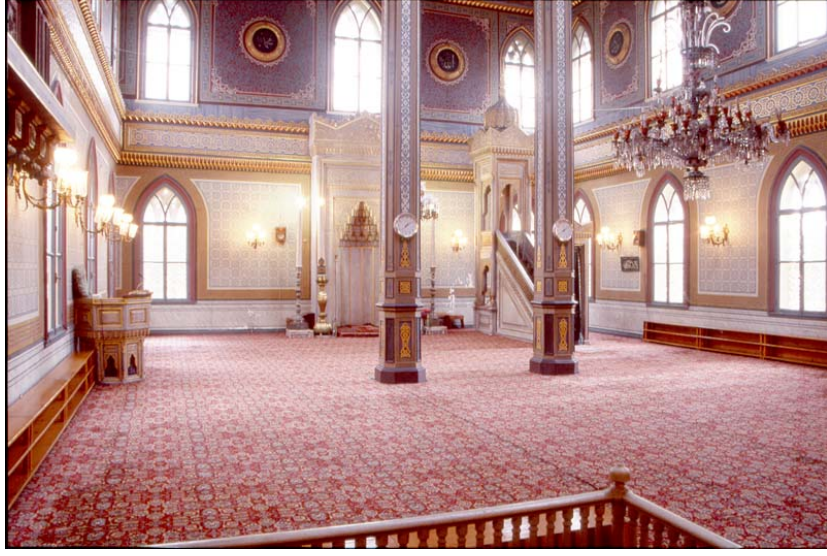
Resim 10: Molla Fenari İsa Camii'nde Bir Ara Yerlerinden İndirilen Cami Takımı Levhalarından Biri

Resim 11: Molla Fenâri İsa Camii'nde Yerine Asılan Cami Takımı Levhaları

Resim 12: Yıldız Hamidiye Camii

Resim 13: Yıldız Camii İçerisinin Levhalardan Arındırılmış Hâli (Ocak 2001)

Resim 14: Zamanında Yıldız Hamidiye Camii'nde Aslı Olan Muhsinzâde
İmzalı, İbn Arabî'ye İzafe Edilen Söz

Resim 15: Merkez Efendi Camii'nden Koruma Amaçlı Müze Deposuna Kaldırılan Hattat Sâmi Efendi İmzalı Levha

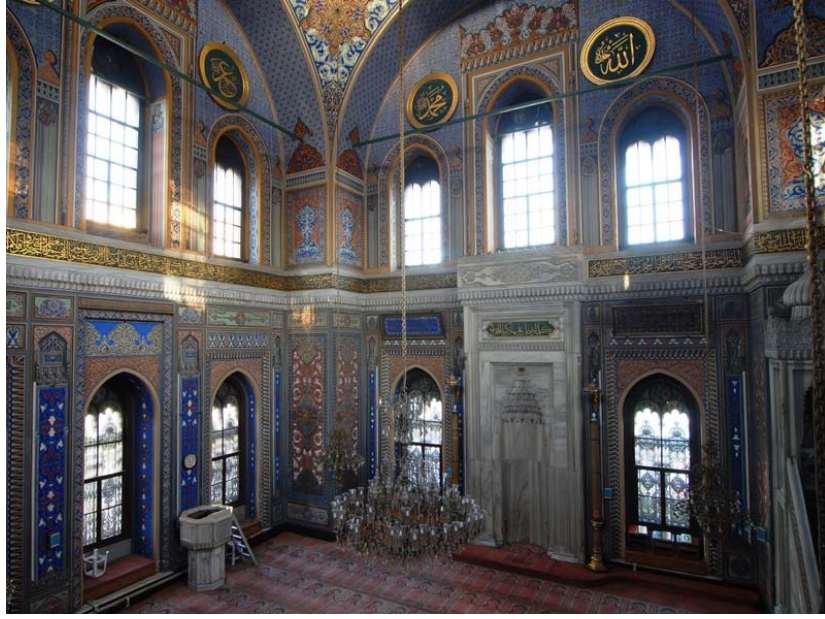
Resim 16: Altunizâde Camii'nin Levhalardan Arındırılmış Hâli (Haziran 2011)

Resim 17: Sami Efendi'nin Altunizade Camii'nden Kaldırılan Celî Ta'lik
Levhası

Resim 18: Abdülfettah Efendi'nin Altunizade Camii'nden Çalınan Levhası

Resim 19: Aksaray Valide Camii İçinden Bir Görünüm

Resim 20: Nuruosmaniye Camii'nde Sanat Eseri Olmaktan Çıkarılan Levha

Resim 21: Yavuz Selim Camii'nden Kaldırılan Hattat Hulûsi İmzalı Levha

Resim 22: Hattat Nazif Bey Hattı ile Kumkapı Nişancı Camii'nden Çalınan
Levha

Resim 23: Bâlâ Süleyman Ağa Camii'nin İç Görünümü. Hasan Rıza Hilyesi vaiz kürsüsü arkasındaki duvarda asılı idi.

Resim 24: Zamanında Bâlâ Süleyman Ağa Camii'nde Asılı Olan Celî Sülüs Zerendûd Levha

Resim 25: Zamanında Bâlâ Süleyman Ağa Camii'nde Asılı Olan Celf Sülüs
Zerendûd Levha

Resim 26: Yahya Efendi Mescidi'nin Levhalardan Arındırılmış Hâli (Haziran
2011)

Resim 27: Kılıç Ali Paşa Camii'nden çalınan ve daha sonra bulunan Şefik Bey imzalı celî dîvânî levha gözün zor görebileceği yüksekliğe asılmıştır.

Resim 28: Çarşambalı Mehmed Ârif Bey'in Aziz Mahmud Hüdâyî Camii'nde Bulunan ve Üstünden Geçilerek Bozulan Yazısı (Kalem Güzeli'nden)

Resim 29: Mehmed Şefik Bey'in Emirgân Camii'nden Çalınan "Aman Mürüvvet" Levhası (Kalem Güzeli'nden)

Resim 30: Kalenderhane Camii İçinin 1939 Yılındaki Görünümü

Resim 31: Şehzâde Mehmed Camii İçerisinde Levhaların Asılı Olduğu
Dönemden Bir Görünüm